فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۹، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۳، شماره پیاپی ۱۱۴

حسین مختاری هشی،[1] استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه اصفهان
مهدی مومنی، دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف‌آباد
مهرداد باقری، کارشناس ارشد برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف‌آباد

H. Mokhtari Hashi
M. Momeni
M. Bagheri

E-mail: h.mokhtari@geo.ui.ac.ir

شماره مقاله: ۹۷۹ **صص: ۲۵۴-۲۳۷**
وصول: ۹۲/۹/۱۴ **پذیرش: ۹۳/۳/۲۱**

تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی؛ مطالعه موردی مرزهای شرقی کشور

چکیده

یکی از عرصه‌های نوین در مطالعات برنامه‌ریزی برای توسعه کشور، مناطق مرزی هستند. هر چند از گذشته تاکنون ابعاد گوناگون مسائل و مشکلات مربوط به این مناطق به طور پراکنده مطالعه شده‌است؛ اما آمایش مناطق مرزی با این عنوان، تاکنون نه تنها جایگاهش در نظام برنامه‌ریزی توسعه کشور تبیین نشده، بلکه ابعاد و ویژگی‌های آن نیز کمتر مورد توجه قرار گرفته است. مناطق مرزی کشور با مشکلات بسیاری، نظیر: خالی شدن سکنه و مهاجرت مرزنشینان به شهرهای بزرگ بر اثر فقدان انگیزه‌های اقتصادی لازم برای زندگی در این مناطق و وجود ناامنی در طول نوار مرزی و... مواجهند که این امر ضرورت انجام مطالعات علمی و نظم‌بخشی به تصمیم‌گیری از طریق تدوین برنامه‌های توسعه کارآمد را انکارناپذیر می‌سازد. پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی – تحلیلی و به شیوه میدانی با استفاده از تکنیک پرسشنامه در قالب طیف لیکرت و با استفاده از چارچوب جامع برنامه‌ریزی راهبردی به ارائه راهبردهای مناسب برای آمایش مناطق مرزی شرق کشور پرداخته است. به این منظور، از مدل تحلیلی سوآت و برای اولویت‌بندی راهبردها از ماتریس ارزیابی استراتژیک کمّی استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که با توجه به شرایط فعلی، راهبردهای مناسب حرکت در مسیر آمایش مناطق مرزی شرق کشور از نوع تدافعی است و هم‌اکنون بر اساس اولویت‌بندی انجام شده راهبردهای تدوین برنامه جامع، توسعه همه‌جانبه استان‌های شرقی کشور(بخصوص مناطق مرزی)، توسعه و تقویت انواع زیرساخت‌های کالبدی، شامل: حمل و نقل، راه آهن، جاده و... به‌منظور افزایش پیوندهای کانون‌های پرجمعیت مناطق شرقی با یکدیگر و کانون‌های داخل کشور از اولویت بالاتری برخوردارند.

واژه‌های کلیدی: آمایش سرزمین، مناطق مرزی، راهبرد، توسعه، مرزهای شرقی ایران.

مقدمه

مرز به عنوان خطی است که محدوده سرزمین کشورها را از هم جدا می‌کند. مناطق مرزی به علت مجاورت با کشورهای خارجی و شرایط جغرافیایی و سیاسی حاکم بر آنها، ویژگی‌های خاصی دارند و چنانچه این ویژگی‌ها مورد توجه قرار نگیرد، تأثیراتی منفی بر روند توسعه و امنیت این مناطق خواهد گذاشت و به عنوان تهدیدی در برابر توسعه عمل خواهد کرد؛ اما اگر

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

مورد توجه قرار گیرد و در فرایند برنامه‌ریزی توسعه و آمایش آن مناطق به کار گرفته شود، اثرهای مثبتی از خود به جای می‌گذارد و تهدید را به فرصت تبدیل می‌نماید(عندلیب، ۱۳۸۸). بی‌توجهی به مناطق مرزی، باعث عدم تعادل میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی می‌شود که بر فرایند توسعه این مناطق تأثیر می‌گذارد و از نتایج آن، ناهمخوانی میان اهداف سیاسی و اقتصادی و ظهور مشکلات مربوط به آن در مناطق مرزی است. ویژگی‌های مناطق مرزی عبارتند است از: دوری از مرکز، انزوای جغرافیایی، ناپایداری سکونت و جابه‌جایی مداوم جمیعت، تبادلهای غیرقانونی مرزی، تفاوت‌های فرهنگی، قومی و مذهبی با مناطق داخلی کشور، ضدیت سیستمی و تهدیدات خارجی(عندلیب، ۱۳۷۹). وجود مبادلات و پیوندهای فضایی دو سوی مرز بین کشورهای مجاور و آسیب‌پذیری و تهدیدات مختلف در این مناطق، اهمیت ویژه‌ای را در فرایند توسعه و برنامه‌ریزی آمایش سرزمین به مناطق مرزی داده است؛ بخصوص در کشور ما که دارای مرزهای طولانی بوده و ۱۵ استان از ۳۱ استان کشور مرزی است، اهمیت این‌گونه مطالعات را بیشتر نشان می‌دهد. بر اساس مستندات، مطالعات و تحقیقات انجام شده در سالیان اخیر ملاحظه می‌شود که به‌دلیل اهمیت و حساسیت‌های ویژه مناطق مرزی، توجه خاصی در جهان به مطالعات آمایش این مناطق معمول شده است. آمایش سرزمین در تعریفی متأثر از دیدگاه محیط زیستی عبارت است از: تنظیم روابط بین انسان، سرزمین و فعالیت‌های انسان و به منظور بهره‌برداری درخور و پایدار از جمیع امکانات انسانی و فضایی سرزمین در جهت بهبود وضعیت مادی و معنوی اجتماعی در طول زمان(مخدوم، ۱۳۷۴).

با توجه به اینکه مناطق شرق کشور و بویژه مناطق مرزی شرق ناامن و توسعه نیافته‌اند، پژوهش حاضر به دنبال ارائه راهبردهای مناسب آمایش سرزمینی برای توسعه و بهبود امنیت در آن مناطق است. پژوهش حاضر بر آن است ضمن شناخت پایه‌های نظری و نظریه‌های مربوطه، تجربه‌های کشورهای مختلف جهان و نیز تجربه‌های ایران در آمایش مناطق مرزی؛ راهبردهای برخورد با مشکلات مناطق مرزی را نیز مورد توجه قرار دهد و بر این اساس، به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که: «راهبردهای مناسب آمایش مناطق مرزی شرق ایران کدامند؟». محدوده تحقیق مناطق مرزی همسایه با کشورهای افغانستان و پاکستان در سه استان شرقی خراسان رضوی، خراسان جنوبی و سیستان و بلوچستان است(نقشه ۱) و در مجموع، طبق سرشماری آمار نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ دارای۳۹۳۴۹۴/۶۴ کیلومتر مربع وسعت است که ۲۴/۷ درصد مساحت کشور را در برمی‌گیرد(مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰).

داده‌ها و روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی- تحلیلی است و به دو شیوه کیفی و کمّی انجام شده است. شیوه گردآوری داده‌ها و اطلاعات به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی بوده و برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها از مدل تحلیلی سوآت[1] استفاده شده است. برای این منظور، نقاط قوت و ضعف (عوامل محیط داخلی) و فرصت و تهدید (عوامل محیط خارجی) مطالعه شد و سپس برای تکمیل اطلاعات به‌دست آمده به کمک پرسشنامه از مسؤولان اجرایی دستگاه‌های مرتبط (۲۵ نفر) شامل معاونت برنامه‌ریزی استانداری‌ها، فرماندهی نیروی انتظامی، سازمان پدافند غیرعامل، ستاد قاچاق کالا و ارز، ستاد مبارزه با مواد مخدر و فرمانداری‌های شهرستان‌های مرزی و همچنین، اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های استانی شرقی کشور (۲۵ نفر) نظرخواهی شد

1- Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats (SWOT)

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

که با وزن‌دهی به موارد مورد نظر به تکمیل ماتریس سوآت منجر شد و در ادامه، راهبردهای مناسب برای آمایش مناطق مرزی شرق کشور ارائه گردید. در نهایت نیز برای مشخص شدن اولویت راهبردها از ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمّی[۲] استفاده شد و براساس آن اولویت هر یک از راهبردها مشخص گردید.

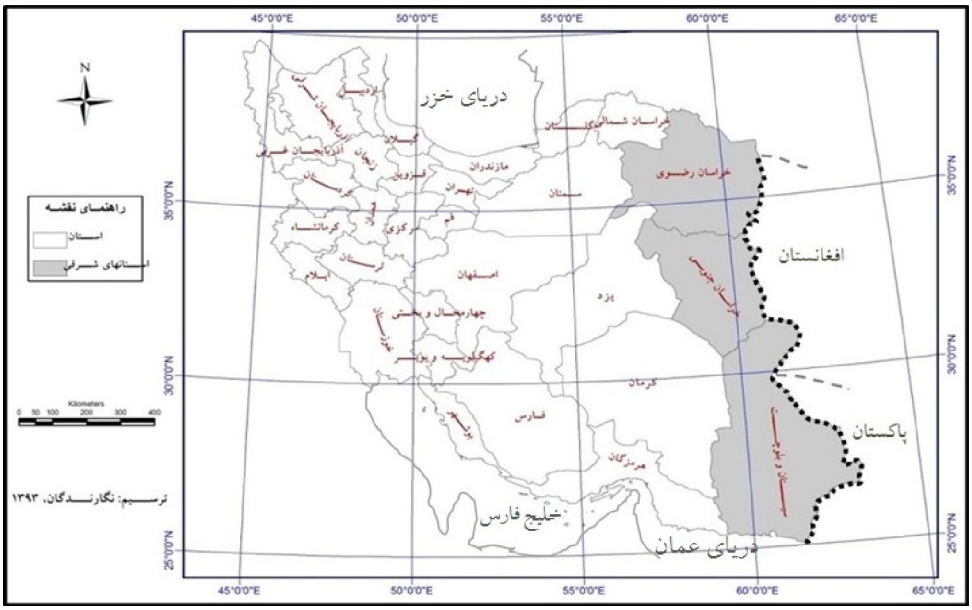

شکل ۱) مرزهای شرقی کشور در همسایگی کشورهای افغانستان و پاکستان

مبانی نظری آمایش سرزمین

اولین تعریف از آمایش سرزمین را کلودیوس پتی در سال ۱۹۵۰ ارایه کرد که تاکنون از گویاترین و معتبرترین تعاریف این مفهوم علمی به‌شمار می‌رود: آمایش سرزمین در جستجوی بهترین توزیع انسان‌ها، به تبع منابع طبیعی و فعالیت‌های اقتصادی در پهنه سرزمین است. تعاریف مختلفی برای آمایش سرزمین وجود دارد؛ برای مثال، در چکیده‌ای از آمایش سرزمین اروپا، آمایش سرزمین به‌عنوان روشی قانونی توسط بخش دولتی استفاده می‌شود تا بر توزیع فعالیت‌ها در فضا در آینده تأثیر بگذارد(کمیسیون اروپا، ۱۹۹۷). سال‌ها بعد تعاریف کامل‌تر و جامع‌تری از آمایش سرزمین ارائه شد که همگی دربرگیرنده دیدگاه‌های کلودیوس پتی است. آمایش سرزمین شامل اقدامات ساماندهی و نظام بخشی به فضای طبیعی، اجتماعی و اقتصادی در سطوح ملی و منطقه‌ای است که بر اساس تدوین اصلی‌ترین جهت‌گیری‌های توسعه بلند مدت کشور در قالب تلفیق برنامه‌ریزی‌های از بالا و پایین و با تکیه بر قابلیت‌ها و توانمندی‌ها و محدودیت‌های منطقه‌ای در یک برنامه‌ریزی هماهنگ و بلندمدت صورت می‌گیرد(سهامی،۱۳۸۶). آمایش سرزمین، اهرمی مهم برای ارتقای توسعه پایدار و بهبود کیفیت زندگی است. این مسأله به‌طور فزاینده‌ای، در سیاست‌های بین‌المللی قابل تشخیص است (سازمان ملل، کمیسیون اقتصادی اروپا، ۲۰۰۵).

2 - Quantitative Strategic Planning Matrix (QSPM)

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

جدول ۱) اهمیت آمایش سرزمین از ابعاد مختلف

اهمیت آمایش سرزمین از نظر اقتصادی	اهمیت آمایش سرزمین از نظر اجتماعی	اهمیت آمایش سرزمین از نظر زیست - محیطی
ایجاد ثبات و پایداری بیشتر برای سرمایه گذاری	توجه به نیازهای جوامع محلی در سیاست توسعه	ارتقای بازسازی و استفاده مناسب از زمین، ساختمان‌ها و زیرساخت‌ها
شناسایی مکان مناسب برای پاسخگویی به نیاز برای توسعه اقتصادی	بهبود و اصلاح دسترسی با توجه به توسعه جدید مکان	ارتقای استفاده از زمین‌های از پیش توسعه‌یافته (زمین‌های بایر) و به حداقل رساندن توسعه در زمین‌های دایر(زمین‌های سبز)
اطمینان از اینکه زمین برای توسعه از لحاظ ارتباط با شبکه حمل و نقل و نیروی کار مناسب است	حمایت از ارائه امکانات محلی در مکان‌های محروم(که فاقد این امکانات هستند)؛	حفاظت از منابع زیست- محیطی، تاریخی و فرهنگی
ارتقای کیفیت محیط زیست در مناطق شهری و روستایی که شرایط مطلوب برای سرمایه گذاری و توسعه دارند	ترویج استفاده مجدد از زمین های خالی و متروکه: به ویژه مکان‌هایی که بر کیفیت زندگی و توسعه بالقوه اقتصادی تأثیر منفی دارند	پرداختن به خطرات بالقوه زیست محیطی(مانند سیل، شرایط آب وهوایی)
ارتقای بازسازی و نوسازی	کمک به ایجاد و نگهداری محیط های سالم، ایمن و مفرح	حفاظت و بهبود مناطق برای تفریح و میراث طبیعی
تصمیم گیری در یک راه کارآمدتر و سازگارتر		ارتقای دسترسی به توسعه همه قسمت‌های حمل و نقل (مانند پیاده‌روی، دوچرخه سواری و حمل و نقل عمومی، نه فقط ماشین)
		تشویق به صرفه جویی در انرژی در طرح و طراحی توسعه

همان

آمایش سرزمین دارای اصولی است که رعایت هر چه بیشتر این اصول به کامیابی بیشتر برنامه‌های آمایش سرزمین منجر خواهد شد. این اصول در قالب جدول (۲) آورده شده است.

جدول۲) اصول آمایش سرزمین

اصول	تشریح اصول
اصل دموکراتیک	موفقیت برنامه آمایش سرزمین ارتباط زیادی با نوع نظام سیاسی دارد که این برنامه‌ها را تدوین کرده است. دولت خوب برنامه‌ریزی خوب انجام می‌دهد و مسؤولان شایسته و منتخب مردم، برنامه‌های واقع بینانه‌ای را تدوین و اجرا می‌کنند و به حقوق همه ذی‌نفعان توجه دارند.
اصل وابستگی (تابعیت)	فرایند تصمیم‌گیری باید بر اساس الزامات و نیازهای محلی هدایت شود. با وجود این ، اصل وابستگی اذعان می‌دارد که تصمیمات باید در سطوح بالاتر گرفته شوند؛ زیرا به دلیل مقیاس و هدف مربوط به موضوع، به درستی نمی‌توان در سطح محلی به آن پرداخت.
اصل مشارکت	مشارکت جامعه، علاوه بر مشروعیت سیاسی و تصمیم‌گیری، با ایجاد حس مالکیت محلی موجب ایجاد حس توجه به شهروندان و صاحبان حقوق می‌شود. باخبر شدن افراد جامعه از استدلال‌هایی که پشت برنامه‌ها وجود دارد، موجب حمایت آنها از آن برنامه و در نتیجه توفیق بیشتر می‌شود.
اصل ادغام و یکپارچه سازی	تناقضات و تنش‌های موجود بین وزارتخانه‌ها و بخش‌های مختلف دولت در زمینه‌های مختلف به هماهنگ سازی، ادغام و یکپارچه سازی نیاز دارد تا این دستگاه‌ها تلاش‌های یکدیگر را خنثی نکنند و همگی با اگاهی در مسیر مشخص حرکت نمایند.
اصل تناسب	همواره باید بین وظایف محوّله به سطوح مختلف و اختیاراتی که به آنها داده شده، تناسب برقرار شود؛ در غیر این صورت اجرای برنامه مختل خواهد شد.
اصل پیشگیرانه (احتیاطی)	در مواردی که آسیب‌های ناشی از فعالیت‌های توسعه، بخصوص در زمینه‌های زیست- محیطی، جدّی و برگشت‌ناپذیر باشد، باید از این آسیب‌ها پیشگیری شود.

همان

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

آمایش سرزمین، توسعه و نقش دولت‌ها

امروزه توسعه همپای زندگی بهتر تلقی می‌شود و جوامع نسبت به گذشته از آن بیشتر منتفع می‌گردند. توسعه همان رشد اقتصادی نیست(پاپلی یزدی، ۳۲:۱۳۸۱). توسعه جریانی چند بعدی است که مستلزم تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، طرز تلقی عامه مردم و نهادی ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر مطلق است و هدف از توسعه، رسیدن به نوعی پایداری و همزمان حرکت رو به جلو است. توسعه به مفهوم تأمین آرزوها و ایده‌ها در اتباط با بینش‌ها و نیازمندی‌های ماست(الیوت،۱۳۸۷: ۷). بدین مبنا، توسعه پایدار با هدف برطرف کردن احتیاجات انسانی و بهبود کیفیت زندگی، به عنوان قالب مناسب برای نگرش به نحوه بهره برداری از منابع و ایجاد رابطه متعادل و متوازن بین انسان و طبیعت محسوب می‌شود(رضوانی، ۲۱۶:۱۳۸۳). دولت‌ها با توجه به نقش توزیع‌کنندگی منابع مالی و امکانات، می‌توانند در فرایند آمایش سرزمین نقش بسیار اساسی و تعیین‌کننده ایفا کنند که به برخی از این نقش‌ها به‌صورت اجمالی در جدول (۳) اشاره می‌شود.

جدول ۳) نقش دولت در آمایش سرزمین

ارتقا چشم‌انداز استراتژیک مشترک و ایجاد نتایج اولویت‌دار برای توسعه فضایی از طریق اظهارات سیاسی بدون ابهام و نقش مثبتی است که آمایش سرزمین برای رسیدن به این نتایج ایفا می‌کند.
گسترش و توسعه یک چارچوب قانونی که ایجاد ابزارها و سیاست‌های آمایش سرزمین را در مقیاس‌های مختلف فضایی از طریق روش‌های دموکراتیک و مشاورتی امکان‌پذیر می‌سازد.
استفاده از محرک‌های مشوق و مجوزهای رسمی برای حصول اطمینان از همکاری مؤثر در سراسر بخش‌ها و مرزهای اداری و همچنین، بین سطوح مختلف دولت.
نظارت بر آمایش سرزمین در سطوح محلی و منطقه‌ای برای اطمینان از پایبندی به قوانین و پیروی دقیق از اصول و روش‌ها؛ ارتقای درجه انطباق سیاست‌ها و اقدامات در میان حوزه های قضایی.
نظارت بر روند توسعه فضایی و تأثیر آمایش سرزمین با استفاده از شاخص ها و اهداف.
توجه به لزوم ارائه شواهد و مدارک لازم در مورد وضعیت توسعه فضایی و تأثیر آمایش سرزمین.
حصول اطمینان از این مسأله که دیگر وزارتخانه‌ها و ادارات ملی، اثرهای سیاست‌ها و اقداماتشان را برای توسعه فضایی و نیاز به همکاری و هماهنگی سیاست و اقدامات همه بخش‌ها در زمان انتقال نتایج فضایی اولویت‌دار درک کرده‌اند.
پشتیبانی و مشاوره دولت‌های محلی و منطقه‌ای و کمک به ایجاد ظرفیت(توانایی) در تمام سطوح هم از نظر تخصص(مهارت) حرفه‌ای و هم رهبری سیاسی.
ارائه یک روش تجدید نظر که در آن شهروندان و کسب‌وکارها می‌توانند بر تصمیم گیری‌های محلی و منطقه‌ای از طریق داوری، میانجیگری و در صورت لزوم ترکیب تصمیمات در موارد حل نشده محلی اعتراض کرده و با آنها مخالفت کنند.
مدیریت و تنظیم مستقیم مسائل مهم ملی و بین‌المللی در همکاری با مناطق و مقامات محلی؛ برای مثال، در رابطه با طراحی سیاست‌ها، این مسأله حائز اهمیت است که باید آنها از توسعه حفاظت کنند.
ایجاد"سازمان‌های ملی" به‌عنوان رابط در هنگام همکاری با مناطق و مقامات در مورد مسائل نیاز به توجه فوری و ویژه، همچون بازسازی مناطق مهم و عمده.

مأخذ:آلترمن، ۲۰۰۱

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

مناطق مرزی و لزوم توجه با آن

مراد از مناطق مرزی، نواحی جغرافیایی مجاور مرز است که شهرها، روستاها و اجتماعات انسانی را دربرمی‌گیرد. نظر به این که مناطق مرزی، دورترین مناطق کشور از مناطق مرکزی هستند، بیشتر این مناطق در زمره عقب‌افتاده‌ترین و محروم‌ترین بخش‌های کشور هستند(گریگوری، ۲۰۰۳: ۵۳). ادبیات سیاسی جهان هر چند گرایش به یکپارچگی سیاسی در قالب اتحادیه و انجمن‌های منطقه‌ای و جهانی و به‌عبارتی دیگر، جهانی شدن روندهای تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی، در حال افزایش است، لیکن هنوز مرزهای سیاسی اصلی‌ترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی از واحدهای دیگر به‌شمار می‌آیند. در ادامه، به ویژگی‌های مناطق مرزی پرداخته می‌شود:

جدول ۴) ویژگی‌های مناطق مرزی

دوری از مرکز: بیانگر فاصله مکانی- جغرافیایی مناطق مرزی از سرزمین اصلی است.
انزوا و حاشیه‌ای بودن: مناطق مرزی، بویژه در کشورهای در حال توسعه و توسعه نیافته، بیانگر تفاوت‌های عمیق عملکردی- ساختاری هستند.
ناپایداری الگوی اسکان و سکونت: به دلیل شرایط جغرافیایی مناطق مرزی، که عموماً مناطق با طبیعت خشن و صعب‌العبور هستند.
نظام و الگوی مراودات و تبادلات: مناطق مرزی، با توجه به موقعیت مراوده‌ای خود در مرز حایل سیاسی بین دو کشور، از فرصت و ظرفیت لازم برای تقویت کنش های اقتصادی ویژه برخوردارند.
تفاوت‌های فرهنگی- قومی و نژادی: معمولاً و در بسیاری از کشورهایی که خطوط مرزی گسترده‌ای دارند و تنوع قومیت‌ها در آن شدید است، مسأله تفاوت‌های فرهنگی و قومی بین نواحی مرکزی و مرزی حالت شدیدتری به خود می‌گیرد.
تهدیدات خارجی: مناطق مرزی به‌دلیل اتصال به کشورهای همجوار، که ممکن است با تعارضات سیاسی نیز همراه باشد.
ساختار دوگانه و دوگانگی سیستمی: در نگرش سیستمی به عناصر سرزمین ملی مشاهده می‌شود که عموماً مناطق مرزی از ساختاری دوگانه برخوردارند که این امر موجب تضعیف و بروز تعارضات توسعه‌ای در کشور می‌شود.

مأخذ: عندلیب، ۱۳۷۹

توجه بیشتر به مناطق مرزی با توجه به محرومیت زیاد آن مناطق، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. شکل‌گیری رابطه مرکز پیرامون در داخل کشور، شرایط جدیدی را رقم می‌زند که این شرایط جدید مراکز را به تجدید نظر در روابط خود با پیرامون وادار می‌سازد. این رابطه نوین بین مرکز و پیرامون کاملاً با شرایط قبل متفاوت است و به ایجاد همگرایی بین آنها منجر می‌شود که در صورت توفیق، نگاه جمعیت مرزنشین به سمت درون و همگرایی معطوف می‌شود، که خود باعث توسعه فضایی مناطق مرزی خواهد شد(عندلیب، ۱۳۸۰: ۳۵). اقتصاد مناطق مرزی می‌تواند نقشی اساسی در ترقی و پیشرفت توسعه اقتصادی نواحی مرزی، بهبود استانداردهای زندگی مردم، کاهش فقر، توزیع مناسب درآمد، ایجاد روابط دوستی و آشنایی بیشتر و تسریع همکاری‌های بیشتر بین نواحی مرزی ایفا کند(چاندویت و همکاران، ۲۰۰۴: ۱۴۵). آمایش مناطق مرزی عبارت است از: سازماندهی فضایی مناطق مرزی به‌منظور بهره‌وری مطلوب متناسب از مزیت‌های این مناطق در راستای منافع ملی و در چارچوب توسعه و امنیت کشور. آمایش مناطق مرزی نوعی برنامه‌ریزی است که توسعه را با امنیت و دفاع، از نیازهای مناطق مرزی، در چارچوب شرایطی که مناطق مرزی دارند، به یکدیگر پیوند می‌دهد و راهکاری برای توسعه مناطق مرزی معرفی می‌کند که در آن امنیت و توسعه لازم و ملزوم یکدیگر می‌شود(عندلیب، ۱۴:۱۳۸۰و۲۹:۱۳۷۹).

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

نظریات آمایش مناطق مرزی

نظریه نایلز هانسن

هانسن ویژگی‌های مناطق مرزی را براساس نظریهٔ مکان مرکزی و نظریه قطب رشد و دیگر نظریه‌های مرتبط با برنامه‌ریزی منطقه‌ای، تجزیه و تحلیل کرد. وی در مطالعات خود با اشاره به ویژگی‌های مثبت و منفی مناطق مرزی آنها را دسته‌بندی کرد. ویژگی‌های مثبت و منفی مناطق مرزی از دیدگاه او عبارت است از:

الف- ویژگی‌های مثبت

۱- توسعه فعالیت‌های تجاری و فرهنگی در مناطق مرزی، به علت شعاع نفوذی که در کشورهای مجاور پیدا می‌کند، بیشتر از مناطق مرکزی است و این پدیده می‌تواند در فرایند توسعه مناطق مرزی و کل کشور به‌کارگرفته شود.

۲- سرمایه‌گذاری در مناطق مرزی نسبت به مناطق داخلی به علت فرار از مالیات یا معافیت مالیاتی سود بیشتری دارد.

ب- ویژگی‌های منفی

۱- عدم تعادل میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی که بر فرایند توسعه در این مناطق تأثیر می‌گذارد.

۲- ناهمخوانی میان اهداف سیاسی و اقتصادی و ظهور مشکلات مربوط به آن در مناطق مرزی.

هانسن، اصول کلی و ویژگی‌های مناطق مرزی را به شرح زیر بیان می‌کند:

۱. وجود موانع مرتبط با تجارت بین‌المللی (که در مناطق مرزی اعمال می‌گردد)؛

۲. قطع ارتباط با کشورهای مجاور به علت تفاوت‌های گوناگون در زمینه‌های اقتصادی و فرهنگی؛

۳. خطر تهدید و تهاجم نظامی؛

۴. گسست در ساختار فضایی این مناطق بر اثر ایجاد مرزهای فیزیکی.

هانسن استدلال می‌کند؛ مادامی که این شرایط برقرار و این خصوصیات برای مناطق مرزی باقی است، مناطق مرزی به صورت مناطق محروم، توسعه‌نیافته و پیرامونی باقی خواهد ماند(هانسن، ۱۹۸۷: ۲۵۴).

دیدگاه‌های نظری جونز و وایلد (۱۹۹۴)

جونز و وایلد بر اساس نظریه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای و نظریه‌های نایلز هانسن در رابطه با مناطق مرزی، مطالعاتی موردی در چند منطقه واقع در دو سوی مرز سیاسی پیشین میان دو آلمان انجام دادند و خصوصیاتی برای این مناطق استخراج و تدوین کردند. بنابراین، فضای توسعه، زیست و فعالیت که قبل از کشیدن مرز میان دو آلمان پیوسته بوده و مبادلات اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی در دو سوی آن میان شرق و غرب نه تنها کشور آلمان؛ بلکه کل اروپا برقرار بوده است. این خصوصیات به شرح زیر است:

۱- مناطق مرزی به‌عنوان منطقه حاشیه‌ای و توسعه نیافته باقی می‌ماند؛ حتی در کشور پیشرفته‌تری، مانند: آلمان غربی؛

۲- گرچه حاشیه بودن می‌تواند معلول شرایط جغرافیایی این مناطق باشد؛ اما پدیدهٔ مرزی بودن، بسیاری از امکانات و فعالیت‌های آن منطقه را مضمحل می‌سازد.

۳- برقراری مرز میان دو کشور، تداوم و پیوستگی فضایی که به طور اصولی فضاهای توسعهٔ دو کشور را به یکدیگر پیوند می‌دهد، از هم می‌گسلد و هر دو منطقه واقع در دو سوی مرز، به علت قطع پیوستگی فضایی، حاشیه‌ای می‌شوند.

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

۴- مناطقی که قبل از برقراری مرز، از نظر فضایی و فعالیت به یکدیگر متصل بوده‌اند، از همدیگر جدا و حاشیه‌ای می‌شوند. علت عقب ماندگی این نواحی مرزی نیز حاشیه‌ای شدن آنهاست (نیومن و تورنلی، ۹۴:۱۳۸۷؛ عندلیب و مطوف ،۱۳۸۰؛ توفیق ۲۸۴:۱۳۸۴).

مهمترین اطلاعات و آمار جونز و وایلد از مناطق مورد مطالعه خود در دو سوی مرز پیشین آلمان به شرح زیر است:

الف- سی ودو رشته خط آهن در طول مرز از یکدیگر می گسلند.

ب- سه آزادراه در خط مرزی به بن بست می‌رسند.

ج- سی ویک جاده اصلی و ۱۴۰ جاده فرعی و تعداد بیشماری جاده محلی در خط مرزی بریده می‌شوند(جونز و وایلد، ۱۹۹۴: ۲۷۰).

بنابراین، فضای توسعه، زیست و فعالیت که قبل از کشیدن مرز میان دو آلمان پیوسته بوده و مبادلات اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی در دو سوی آن میان شرق و غرب نه تنها کشور آلمان، بلکه کل اروپا برقرار بوده است، با کشیدن مرز قطع می‌شود و شکاف بر چهرهٔ آلمان واحد و اروپای یکپارچه وارد می کند. براساس تحلیل‌هایی که جونز و وایلد در مناطق مرزی دو سوی آلمان پیشین انجام داده‌اند، اصولی برای توسعه مناطق مرزی ارایه داده شد:

۱- ضرورت درک پیچیدگی، گستردگی و تنوع متغیرها و تأثیرات آنها در مناطق مرزی؛

۲- لزوم تأمین شرایط و زیرساخت‌های توسعه مناطق مرزی؛

۳- ضرورت خروج از انزوا و گسترش ارتباطات با داخل و خارج؛

۴- لزوم پیوستگی مناطق مرزی با مرکز؛

۵- لزوم حمایت و پشتیبانی‌های ویژه از این مناطق برای خروج از محدودیت و دستیابی به توسعه(عندلیب و مطوف، ۱۳۸۸: ۶۶).

یافته‌های پژوهش

مرحله تشکیل ماتریس سوآت (شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها)

به‌منظور ارائه راهبردهای مناسب برای آمایش مناطق مرزی شرق کشور، شناخت عوامل چهارگانه سوآت در جهت رفع ضعف‌ها و تهدیدها و بهبود قوت‌ها و فرصت‌ها امری اجتناب‌ناپذیر تلقی می گردد. از این رو، هدف این مرحله سنجش محیط داخلی مرزهای شرق کشور برای شناسایی نقاط قوت و ضعف است و همچنین، کندوکاو به‌منظور شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهایی است که مناطق مرزی شرق کشور از نظر آمایش با آنها مواجه است. شایان ذکر است در این قسمت چهار مقوله اقتصادی، سیاسی، امنیتی، فرهنگی و اجتماعی آمایش مناطق مرزی مورد توجه و بررسی قرار گرفته و با عنوان نقاط قوت و ضعف (عوامل محیط داخلی) و فرصت‌ها و تهدیدها (عوامل محیط خارجی) آمده است. نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که در مناطق مرزی شرق کشور تعداد ۱۷ قوت داخلی در برابر ۲۴ ضعف داخلی و تعداد ۱۸ فرصت خارجی در برابر ۱۸ تهدید خارجی شناسایی شده است. بدین ترتیب، در مجموع تعداد ۳۵ نقطه قوت و فرصت به‌عنوان مزیت و ۴۴ ضعف و تهدید به‌عنوان محدودیت‌ها و تنگناهای پیش روی مناطق مرزی شرق کشور جهت آمایش مناطق مرزی معرفی شده‌اند(جداول ۶ و ۷).

در ابتدا میانگین هر یک از عوامل به‌دست آمده و بر اساس آن، مجموع میانگین وزن نسبی هر عامل محاسبه و سپس ضریب اهمیت هر عامل در رتبه‌های هر عامل ضرب شد و امتیاز نهایی عوامل به‌دست آمد. شایان ذکر است برای

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

میانگین رتبه‌ای هر یک از عوامل از نظریات خبرگان و دامنه حداقل هر عامل استفاده شده است. همچنین، برای تعیین رتبه ۱ تا ۴ از روش دامنه میانگین استفاده شده است که به صورت جدول (۵) است.

جدول ۵) نحوه رتبه‌دهی به عوامل در جدول عوامل داخلی و عوامل خارجی

رتبه	دامنه میانگین	عوامل داخلی	عوامل خارجی
۴	۵-۴	قوت عالی	فرصت استثنایی
۳	۴-۳	قوت معمولی	فرصت معمولی
۲	۴-۳	ضعف معمولی	تهدید معمولی
۱	۵-۴	ضعف بحرانی	تهدید استثنائی

ماتریس ارزیابی عوامل داخلی

میانگین وزن نسبی و رتبه و امتیاز نهایی هریک از عوامل داخلی در قالب جدول (۶) آمده است. همان‌طور که جدول نشان می‌دهد، مؤلفه وجود گمرک در مناطق مرزی شرق و قابلیت ترانزیت کالا در استان‌های شرقی با وزن نسبی ۰/۰۲۷ و امتیاز ۰/۱۰۸ و مؤلفه وجود راهبرد توسعه محور شرق با وزن نسبی ۰/۰۲۷ و امتیاز ۰/۱۰۷ مهمترین نقاط قوت در منطقه برای آمایش سرزمین مناطق مرزی هستند و در مقابل مؤلفه فقر و محرومیت شدید در مناطق مرزی شرق کشور با میانگین ۴/۳۲ و وزن نسبی ۰/۰۲۷ و مؤلفه تخلیه جمعیت نواحی مرزی با میانگین ۴/۰۸ و وزرن نسبی ۰/۰۲۶ مهم‌ترین نقاط ضعف داخلی برای آمایش سرزمین مناطق مرزی شرق کشور هستند.

جدول (۶) ارزیابی ماتریس عوامل داخلی

قوت	میانگین	وزن نسبی	رتبه	امتیاز نهایی
S_1 دسترسی آسان به آبهای آزاد	۴/۱۸	۰/۰۲۶	۳	۰/۰۷۹
S_2 وجود گمرک در مناطق مرزی و قابلیت ترانزیتی استان‌های شرقی	۴/۲۶	۰/۰۲۷	۴	۰/۱۰۸
S_3 نیروی کار ارزان و جوان فراوان در مناطق مرزی شرق کشور	۳/۵۴	۰/۰۲۲	۳	۰/۰۶۷
S_4 وجود بازارچه های مرزی	۴	۰/۰۲۵	۴	۰/۱۰۱
S_5 وجود تأسیسات زیر بنایی مهم؛ از جمله شبکه های حمل و نقل ریلی و هوایی	۴/۰۶	۰/۰۲۶	۳	۰/۰۷۷
S_6 وجود ظرفیت انرژی خورشیدی و انرژی باد در منطقه	۴/۰۶	۰/۰۲۶	۳	۰/۰۷۷
S_7 وجود اراضی مستعد کشاورزی با قابلیت تولید محصولات با ارزش اقتصادی	۳/۵۲	۰/۰۲۲	۳	۰/۰۶۷
S_8 نفوذ سران طوایف و عشایر در ساختار قدرت اجتماعی جوامع مرزی	۳/۱۴	۰/۰۲۰	۳	۰/۰۶۰
S_9 تمایل دولت به تمرکززدایی و سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه‌یافته	۳/۹۶	۰/۰۲۵	۳	۰/۰۷۵
S_{10} اجرایی شدن ماده ۲۶ قانون برنامه چهارم توسعه (تأمین آب، برق، گاز، تلفن و راه دسترسی تا نواحی صنعتی)	۳/۹۸	۰/۰۲۵	۳	۰/۰۷۶
S_{11} وجود استراتژی توسعه محور شرق	۴/۲۲	۰/۰۲۷	۴	۰/۱۰۷
S_{12} وجود کوه‌ها و ارتفاعات به‌عنوان یکی از فاکتورهای امنیت مناطق مرزی	۳/۵۸	۰/۰۲۳	۳	۰/۰۶۸
S_{13} وجود زیر ساختهای فیزیکی، اطلاعاتی، انتظامی و امنیتی	۳/۷۱	۰/۰۲۳	۳	۰/۰۷۰
S_{14} وجود بازارچه های مرزی و کاهش قاچاق و تبعات امنیتی منفی	۳/۹۸	۰/۰۲۵	۳	۰/۰۷۶
S_{15} حضور جامعه عشایری در حاشیه مرزها به‌عنوان جامعه‌ای تولیدی و مرزبان	۳/۸۰	۰/۰۲۴	۳	۰/۰۷۲
S_{16} وجود زیر ساخت‌های علمی و آموزشی نظیر دانشگاه‌ها	۴/۰۴	۰/۰۲۶	۳	۰/۰۷۷
S_{17} تعصب و غیرت جوامع مرزی نسبت به آب و خاک و آبادانی	۳/۹۴	۰/۰۲۵	۳	۰/۰۷۵

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

ضعف	میانگین	وزن نسبی	رتبه	امتیاز نهایی
W1حضور کمرنگ پرسنل متخصص بومی	۳/۴۶	۰/۰۲۲	۲	۰/۰۴۴
W2عدم اشتغال پایدار در مناطق مرزی شرق کشور	۳/۹۲	۰/۰۲۵	۲	۰/۰۵۰
W3فقدان برنامه جامع توسعه چند جانبه استان‌های مرزی	۳/۹۶	۰/۰۲۵	۱	۰/۰۲۵
W4ناپایداری سکونتگاه‌ها در مناطق مرزی شرق کشور	۳/۹۸	۰/۰۲۵	۱	۰/۰۲۵
W5کمبود منابع آب و ضعف مدیریت آن	۳/۹۶	۰/۰۲۵	۱	۰/۰۲۵
W6کمبودنیروی کار زبده و متخصص	۳/۴۴	۰/۰۲۲	۱	۰/۰۲۵
W7ضعف زیرساخت‌های کالبدی (جاده، فیبر نوری و....)	۳/۹۲	۰/۰۲۵	۲	۰/۰۵۰
W8توسعه زیرساخت‌ها با دید محلی به جای توجه به ابعاد منطقه‌ای و بین‌المللی آنها	۳/۳۲	۰/۰۲۱	۱	۰/۰۲۱
W9فقر و بیسوادی مردم منطقه	۴	۰/۰۲۵	۲	۰/۰۵۱
W10نوع رویکرد امنیتی مسؤولان استانی و کشوری به مناطق مرزی	۳/۸۲	۰/۰۲۴	۱	۰/۰۲۴
W11تحریک اقلیت‌های قومی، نژادی و زبانی بر اثر اقدامات کشورهای مقابل	۳/۷۶	۰/۰۲۴	۱	۰/۰۲۴
W12کنترل نشدن درست و دقیق مرزها و آمد وشد چشمگیر و بی‌ضابطه در دو سوی مناطق مرزی	۳/۹۰	۰/۰۲۵	۲	۰/۰۴۹
W13کمبود نیروهای کارآزموده و زبده نیروهای انتظامی در مناطق مرزی	۳/۵۴	۰/۰۲۲	۲	۰/۰۴۵
W14جذب شدن برخی از مرزنشینان هر دو سوی مرزها به باندهای قاچاق مواد مخدر و شرارت	۳/۸۴	۰/۰۲۴	۲	۰/۰۴۹
W15گستردگی مرزهای شرقی و فقدان امکانات کافی برای انسداد آنها	۴	۰/۰۲۵	۲	۰/۰۵۱
W16ویژگی‌های طبیعی خاص منطقه، مانند: فضاهای تقریبا خالی شرقی	۳/۸۶	۰/۰۲۵	۲	۰/۰۵۱
W17تخلیه جمعیت نواحی مرزی	۴/۰۸	۰/۰۲۶	۲	۰/۰۵۲
W18فقر و محرومیت شدید در مناطق مرزی	۴/۳۴	۰/۰۲۷	۱	۰/۰۲۷
W19عدم نفوذ توسعه شهری و مدنیت در دو سوی مناطق مرزی	۴/۰۶	۰/۰۲۶	۲	۰/۰۵۱
W20مهاجرت و کمبود نیروی جوان و آموزش دیده	۴	۰/۰۲۵	۱	۰/۰۲۵
W21پایین بودن سطح پوشش آموزش‌های عمومی	۳/۸۸	۰/۰۲۵	۲	۰/۰۴۹
W22فقدان مشارکت مؤثر مردم مناطق مرزی در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی	۳/۷۰	۰/۰۲۳	۱	۰/۰۲۳
W23تضعیف روحیه میهن‌پرستی بر اثر تبلیغات رسانه‌ای بیگانه	۳/۴۲	۰/۰۲۲	۲	۰/۰۴۳
W24پایین بودن سطح بهداشت و کمبود امکانات درمانی تخصص	۳/۸۴	۰/۰۲۴	۲	۰/۰۴۹

ماتریس ارزیابی عوامل خارجی

میانگین وزن نسبی و رتبه و امتیاز نهایی هریک از عوامل داخلی در قالب جدول (۷) آمده است. همان‌طور که جدول نشان می‌دهد، مؤلفه قرارگیری در مسیر کریدور شمال- جنوب و بزرگراه آسیایی با امتیاز ۰/۱۲۸ و مؤلفه استفاده از ظرفیت مرزنشینان در تأمین امنیت مرزها با امتیاز ۰/۱۱۵ مهمترین فرصت بیرونی برای آمایش مناطق مرزی شرق کشور هستند و در مقابل مؤلفه‌های شکاف عملکردی بین مناطق مرزی شرق کشور و مرکز کشور و ترانزیت مواد مخدر با میانگین ۳/۹۸ و وزن نسبی ۰/۰۲۸ مهم‌ترین تهدیدهای بیرونی برای آمایش مناطق مرزی شرق کشور هستند.

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

جدول ۷) ماتریس ارزیابی عوامل خارجی

فرصت	میانگین	وزن نسبی	رتبه	امتیاز نهایی
O_1حمایت دولت از اجرای طرح‌های اقتصادی و اشتغال‌زایی در مناطق مرزی شرق کشور	۳/۵۴	۰/۰۲۵	۳	۰/۰۷۵
O_2دسترسی به مسیرهای ارتباطی منطقه‌ای - بین المللی (نظیر راه آهن)	۴/۰۴	۰/۰۲۹	۳	۰/۰۸۶
O_3وجود بازارهای کشورهای همسایه برای عرضه محصولات و خدمات تولیدی	۳/۶۸	۰/۰۲۶	۳	۰/۰۷۸
O_4قرارگیری در مسیر کریدور شمال و جنوب و بزرگراه آسیایی و فرصت بهره‌گیری از ترانزیت کالا بین کشورهای شبه قاره هند، آسیای مرکزی و دیگر مناطق جهان	۴/۵۴	۰/۰۳۲	۴	۰/۱۲۸
O_5اعطای معافیت‌های مالیاتی و سود و کارمزد بانکی و افزایش طول دوره با پرداخت تسهیلات اعطایی توسط دولت	۳/۵۶	۰/۰۲۵	۳	۰/۰۷۵
O_6توجه دولت و سازمان‌ها به انرژی تجدیدناپذیر خورشیدی و بادی	۳/۴۸	۰/۰۲۵	۳	۰/۰۷۴
O_7وجود چندین کشور محصور در خشکی در آسیای مرکزی؛ بویژه افغانستان در مجاورت این استان‌ها	۴/۲۸	۰/۰۳۰	۳	۰/۰۹۱
O_8وجود یک نظام و الگوی مراودات و تبادلات در دو سوی مناطق مرزی	۳/۸۲	۰/۰۲۷	۴	۰/۱۰۸
O_9افزایش تعداد نمایندگان سنی مذهب مناطق شرقی در مجلس شورای اسلامی	۳/۳۶	۰/۰۲۴	۳	۰/۰۷۱
O_{10}استفاده از مدیریت‌های استانی و محلی و افزایش نصب مدیران بومی و آشنا به ظرفیت منطقه	۳/۸۶	۰/۰۲۷	۳	۰/۰۸۲
O_{11}الزامات قانونی و سند چشم انداز برای توسعه مناطق مرزی	۴/۰۸	۰/۰۲۹	۳	۰/۰۸۶
O_{12}موقعیت ممتاز سرزمینی(ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی)استان‌های شرقی جهت توسعه و ارتباط با کشورها	۴/۲۶	۰/۰۳۰	۳	۰/۰۹۰
O_{13}استفاده از ظرفیت‌های مرزنشینان در تأمین امنیت مرزها	۴/۰۸	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۱۵
O_{14}استفاده از نفوذ سران قبایل و طوایف در تأمین امنیت مناطق شرقی	۳/۷۴	۰/۰۲۶	۳	۰/۰۷۹
O_{15} استفاده از روش‌های الکترونیکی و اپتیکی برای کنترل مرز	۳/۸۴	۰/۰۲۷	۳	۰/۰۸۱
O_{16}استفاده از ظرفیت‌های گروه‌های دینی، علمی، سیاسی، فرهنگی، آموزشی کشور در جهت توسعه فرهنگ کسب و کار صحیح	۳/۹۴	۰/۰۲۸	۳	۰/۰۸۴
O_{17}استفاده از سنت‌ها و باورهای بالقوه، پیش برنده قومی در هم افزایی و اشتراک با یکدیگر در پیشبرد برنامه‌های توسعه استان	۳/۹۸	۰/۰۲۸	۳	۰/۰۸۴
O_{18}تعلق خاطر مردم نواحی مرزی به گویش، موسیقی و آداب و رسومشان	۳/۷۸	۰/۰۲۷	۳	۰/۰۸۰
تهدید	**میانگین**	**وزن نسبی**	**رتبه**	**امتیاز نهایی**
T_1ترانزیت مواد مخدر در مناطق مرزی شرق کشور	۳/۹۸	۰/۰۲۸	۱	۰/۰۲۸
T_2فاصله زیاد از مناطق مرکزی کشور از نظر دسترسی به بازار و...	۳/۷۴	۰/۰۲۶	۲	۰/۰۵۳
T_3بوروکراسی اداری و قوانین دست و پاگیر برای سرمایه‌گذاران	۳/۷۴	۰/۰۲۶	۲	۰/۰۵۳
T_4بادهای ۱۲۰ روزه و محدودیت فعالیت‌های کشاورزی	۳/۴۶	۰/۰۲۴	۲	۰/۰۴۹
T_5شکاف عملکردی بین مناطق مرزی و مرکز کشور(ساختار دوگانه سیستمی)	۳/۹۸	۰/۰۲۸	۱	۰/۰۲۸
T_6تنش‌های سیاسی در کشورهای هم مرز با استان‌های شرقی	۳/۹۸	۰/۰۲۸	۲	۰/۰۵۶
T_7منازعات قومی -فرقه‌ای و تقویت احساس ناامنی	۳/۸۶	۰/۰۲۷	۲	۰/۰۵۴
T_8پایین بودن مشارکت های سیاسی و اجتماعی؛ بویژه در مناطقی که از نظر زبان و مذهب با اکثریت متفاوت هستند	۳/۷۰	۰/۰۲۶	۲	۰/۰۵۴
T_9فقدان نظام تصمیم گیری منسجم، هماهنگ و کارآمد در مورد مناطق مرزی	۳/۸۰	۰/۰۲۷	۲	۰/۰۵۴
T_{10}سوء مدیریت در تخصیص بودجه مصوب به توسعه مناطق کمتر توسعه‌یافته	۳/۸۹	۰/۰۲۷	۲	۰/۰۵۴
T_{11}عدم توافقات الزام‌آور بین کشورها در مورد توسعه همه‌جانبه مناطق مرزی شرق کشور	۳/۷۴	۰/۰۲۶	۲	۰/۰۵۳
T_{12}نبود اداره یا واحد سازمانی ویژه امورات مناطق مرزی (اعم از سیاسی، امنیتی -اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی)	۳/۶۴	۰/۰۲۶	۲	۰/۰۵۱
T_{13}درگیری‌های قومی و مذهبی در پاکستان و افغانستان	۳/۶۶	۰/۰۲۶	۲	۰/۰۵۲
T_{14}فقدان سازه امنیتی منطقه‌ای برای امنیت منطقه و مبارزه با تروریسم	۳/۸۰	۰/۰۲۷	۲	۰/۰۵۴
T_{15}فعالیت سرویس های امنیتی خارجی و تأثیر منفی آن بر ثبات و امنیت منطقه	۳/۹۴	۰/۰۲۸	۲	۰/۰۵۶
T_{16}کم توجهی به آمادگی های لازم؛ از جمله: آموزش، تضعیف هویت، معنویت و فرهنگی محلی	۳/۳۴	۰/۰۲۴	۲	۰/۰۴۷
T_{17}فعالیت جریان‌های تند مذهبی متأثر از خارج مرزها	۳/۸۲	۰/۰۲۷	۲	۰/۰۵۴
T_{18}وجود شکاف‌های مذهبی و دامن زدن بعضی از کشورها، از جمله عربستان	۳/۸۷	۰/۰۲۷	۲	۰/۰۵۳

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

مرحله تطبیق و مقایسه

ماتریس تطبیقی سوآت متشکل از یک جدول مختصات دوبعدی است، که هریک از چهار نواحی آن نشان‌دهنده یک دسته راهبرد است. با توجه به عوامل داخلی و بیرونی شناسایی شده، به تشکیل ماتریس تطبیقی سوآت اقدام گردید، که این ماتریس بیانگر راهبردهای ممکن از طریق مقایسه زوجی هر کدام از عوامل داخلی و خارجی با همدیگر است(جدول ۸).

جدول ۸) ماتریس تطبیقی سوآت

تحلیل سوآت	**فرصت‌ها(O)** ۱-حمایت دولت از اجرای طرح‌های اقتصادی و اشتغال در مناطق مرزی شرق کشور ۲-دسترسی به مسیرهای ارتباطی منطقه‌ای - بین المللی (نظیر راه آهن) ... ۱۷- تعلق خاطر مردم نواحی مرزی به گویش، موسیقی و آداب و رسومشان	**تهدیدها(T)** ۱- ترانزیت مواد مخدر در مناطق مرزی شرق کشور ۲-فاصله زیاد از مناطق مرکزی کشور از نظر دسترسی به بازار و... .... ۱۸-وجود شکاف‌های مذهبی و دامن زدن بعضی از کشورها؛ از جمله عربستان
قوت‌ها(S) ۱- **دسترسی آسان به آبهای آزاد** ۲- **وجود گمرک در مناطق مرزی و قابلیت ترانزیتی استانهای شرقی** ... ۱۷- **تعصب و غیرت جوامع مرزی نسبت به آب و خاک و آبادانی**	**راهبردهای رقابتی/ تهاجمی(SO)** ۱-تقویت تاسیسات زیربنایی مهم نظیر شبکه‌های حمل و نقل ریلی و هوایی ۲-تقویت بازارچه‌های مرزی با توجه به وجود بازارهای کشورهای همسایه جهت عرضه کالا و محصولات و خدمات تولیدی و وجود نیروی کار ارزان ۳-تقویت استفاده از ظرفیتهای انرژیهای تجدیدپذیر منطقه نظیر بادی و خورشیدی ۴- تقویت استراتژی توسعه محور شرق بعلت موقعیت ممتاز سرزمینی(ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی) استانهای شرقی جهت توسعه و ارتباط با کشورها ۵-توجه و اهتمام ویژه دولت به تمرکز زدایی و سرمایه گذاری در مناطق کمتر توسعه یافته مناطق شرقی نظیر اعطای معافیتهای مالیاتی ۶-تقویت زیر ساختهای فیزیکی، اطلاعاتی، انتظامی و امنیتی در مناطق شرقی کشور با توجه به قابلیتهای مرزنشینان در تامین امنیت مرزها ۷-تقویت سنتها و باورهای جوامع مرزنشین و استفاده از ظرفیتهای گروههای دینی، علمی، سیاسی، فرهنگی در جهت توسعه و فرهنگ کسب و کار صحیح ۸-تقویت زیرساختهای علمی و آموزشی نظیر دانشگاههای تخصصی در مناطق شرقی و استفاده مؤثر از مدیریتهای استانی و محلی ۹-تقویت صنعت کشاورزی با قابلیت تولید محصولات با ارزش اقتصادی با توجه به حمایت دولت از پیاده سازی طرحهای اقتصادی و اشتغالزایی در مناطق مرزی شرق ۱۰-استفاده از پتانسیلهای اقلیتهای مذهبی و نمایندگان سنی مذهب مناطق شرق کشور در مجلس شورای اسلامی با توجه به نفوذ آنها در ساختار قدرت اجتماعی جوامع مرزی جهت توسعه اجتماعی، فرهنگی و امنیت مناطق مرزی شرق کشور ۱۱-تقویت زیرساختهای فیزیکی، اطلاعاتی، انتظامی و امنیتی جهت کنترل کردن مرزها با روشهای الکترونیکی و اپتیکی	**راهبردهای تنوع(ST)** ۱-توسعه بازارچه‌های مرزی و گمرکات در مناطق مرزی شرق جهت جلوگیری از قاچاق کالا و مواد مخدر ۲-تنوع‌بخشی در زیرساختهای علمی و آموزشی نظیر دانشگاهها و مؤسسات آموزشی جهت افزایش مشارکتهای سیاسی واجتماعی بویژه در مناطقی که از نظر زبا و مذهب با اکثریت متفاوت هستند ۳-توسعه مدیریت بهینه انرژی با توجه به وجود قدرت انرژی بادی و شدت تابش نو خورشید ۴-تنوع‌بخشی وتوسعه روحیه گروه گرایی و تقویت نهادهای مردمی وتخصصی در ارائه خدمات فرهنگی اجتماعی و ...باتوجه به جوان بودن جمعیت مناطق مرزی شرق کشور ۵-تنوع‌بخشی در کاربری زمینهای کشاورزی و محصولات تولیدی آنها با توجه به بالا بودن نرخ بیکاری و جوان بودن جمعیت جوامع مرزی ۶-تنوع‌بخشی در قوانین و مقررات برای سرمایه گذاران با توجه به تمایل دولت به تمرکززدایی و سرمایه گذاری در مناطق کمتر توسعه یافته ۷-تنوع‌بخشی به زیرساختهای امنیتی و حفاظتی در شرق کشور با توجه به ترانزیت مواد مخدر و درگیریهای قومی، مذهبی و جلوگیری از شرارتها ۸-تقویت مدیریت در تخصیص بهینه بودجه مصوب به توسعه مناطق کمتر توسعه یافته با توجه به اجرایی شدن ماده ۲۶ قانون برنامه چهارم توسعه ۹-تنوع‌بخشی به واحدها یا سازمانهای اداری جهت رسیدگی ویژه به امورات مناطق مرزی(اعم از سیاسی،امنیتی، اقتصادی ،فرهنگی و اجتماعی) با توجه به طوایف و عشایر موجود در مناطق و تعصب و غیرت جوامع مرزی نسبت به آب و خاک وآبادانی

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

	راهبردهای بازنگری(WO)	راهبردهای تدافعی(WT)
ضعف‌ها(W) **۱- حضور کمرنگ پرسنل متخصص بومی** **۲- عدم وجود اشتغال پایدار در مناطق مرزی شرق کشور** ... **۲۴- پایین بودن سطح بهداشت و کمبود امکانات درمانی تخصص**	۱-بازنگری در سیاستها و مقررات حمایتی دولت از انجام طرحهای اقتصادی و اشتغال‌زایی در مناطق مرزی شرق کشور ۲-بازنگری برنامه‌های جامع توسعه همه‌جانبه استانهای شرقی و توجه ویژه به مناطق مرزی شرق کشور با توجه به موقعیت ممتاز سرزمینی و دسترسی به مسیرهای منطقه‌ای - بین‌المللی ۳-بازنگری زیرساختهای کالبدی و توسعه زیرساختها با توجه همزمان به ابعاد محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی آنها ۴-بازنگری رویکرد امنیتی مسئولان کشوری و استانی به مناطق مرزی شرقی با توجه به کریدر شمال و جنوب و بزرگراه آسیایی و بهره گیری از فرصت ترانزیت کالا ۵-بازنگری در سیاستهای مدیریت بهینه منابع آب در مناطق شرقی ۶-بازنگری در خصوص مشارکت مؤثر مردم مناطق مرزی در فعالیتهای اجتماعی با در نظر گرفتن گروههای دینی، محلی ،سیاسی، فرهنگی آموزشی ۷-بازنگری در کنترل دقیق ورود و خروج مرزها با استفاده از نیروهای کار آزموده و زبده نیروی انتظامی با استفاده از آموزش و روشهای مناسب و نامحسوس ۸-ساماندهی بهره‌گیری مناسب از فرصتهای ترانزیتی کالا بین کشورهای همسایه و دیگر مناطق جهان با توجه به مسیرهای ارتباطی آسان منطقه‌ای و بین‌المللی نظیر راه آهن ۹-توجه به الگوی مراوداتی بین مردم دو سوی مرزها و ساماندهی آن در جهت تقویت اقتصاد محلی و کاهش ناامنی در منطقه ۱۰- توجه به تقویت سنتها و باورهای جوامع مرزی از قبیل برگزاری نمایشگاهها و جشنواره های قومی، مذهبی و... در جهت پیشبرد برنامه‌های توسعه مناطق مرزی ۱۱- بازنگری در سیاستهای آموزشهای عمومی، بهداشتی و تخصصی جوامع مرزی شرق کشور	۱- توسعه انواع زیرساختهای کالبدی شامل حمل و نقل، راه آهن، جاده و... به منظور افزایش پیوندهای کانونهای پرجمعیت مناطق شرقی با یکدیگر و کانونهای داخل کشور ۲-تدوین برنامه جامع توسعه همه جانبه استانهای شرقی کشور(بخصوص مناطق مرزی) ۳- ایجاد نهاد مسئول ویژه مرتبط با امور آمایش و برنامه‌ریزی مناطق مرزی و تدوین نظام تصمیم گیری منسجم، هماهنگ و کارآمد ۴-جلوگیری از شکاف عملکردی بین مناطق مرزی و مرکزی کشور(ساختار دوگانه سیستمی) از طریق توجه به ابعاد محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی به‌صورت یکپارچه ۵-اصلاح قوانین و مقررات دست و پاگیر و کاهش بوروکراسی اداری به منظور جذب سرمایه برای ایجاد قابلیت‌های اقتصادی جدید و اشتغال پایدار در مناطق مرزی ۶- توانمندسازی مردم محلی به‌منظور افزایش سطح مشارکت آنها در تمامی امور اعم از برنامه‌ریزی، مشارکت سیاسی و... ۷-زمینه‌سازی برای استفاده از متخصصین بومی در مدیریتها در جهت تقویت احساس مشارکت و کاهش شکافها ۸-تدوین برنامه‌های جامع برای ارتقاء سطح آموزشهای عمومی و تخصصی و حرفه‌ای نیروهای جوان ۹-تلاش برای تأمین و حفظ منابع آبی و مدیریت بهینه منابع آب ۱۰- تلاش در جهت کمک به کاهش تنش‌ها و مناقشات سیاسی در کشورهای هم‌مرز با مرزهای شرقی ۱۱- تقویت احساسات ملی‌گرایی به همراه ایجاد عدالت فضایی و اجتماعی در منطقه از طریق کاهش تاثیرپذیری ساکنان محلی از تحریکات و دسیسه‌های گروهک‌ها و کشورهای خارجی ۱۲-افزایش ضریب اشتغال مولد جهت جلوگیری از جذب مرزنشینان به باندهای قاچاق کالا و مواد مخدر ۱۳-تدوین سازه‌های امنیتی برای امنیت منطقه با لحاظ کردن ویژگیهای طبیعی خاص مناطق شرقی و تجهیز امکانات نوین برای کنترل مرزها و کاهش عبور ومرورهای غیرمجاز ۱۴- گسترش پوشش رسانه‌ای و همچنین تنوع برنامه‌های رسانه‌های محلی متناسب با سلایق مرزنشینان ۱۵-تغییر نگرش مسئولین در راستای توجه به رویکردهای فرهنگی، سیاسی و اقتصادی و کاستن از دیدگاههای امنیتی نسبت به مناطق مرزی ۱۶ تبلیغ برنامه‌های تنظیم خانواده و تسهیلات جهت دسترسی مردم منطقه به وسایل کنترل موالید

مرحله ماتریس ارزیابی موقعیت و ارائه راهبرد

در این مرحله با جمع‌بندی نتایج ماتریس‌های ارزیابی عوامل راهبردی داخلی و خارجی که در جدول (۹)آمده است، موقعیت استراتژیک مناطق مرزی شرق کشور تعیین و اقدام راهبردی متناسب با آن، پیشنهاد می‌شود.

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

جدول ۹) مقایسه عوامل و ارائه راهبرد

عوامل کلیدی	میانگین	ضریب	امتیاز نهایی
مجموعه عوامل داخلی (قوت و ضعف‌ها)	جمع قوت‌ها	۶۵/۹۷	۰/۴۲	۱/۳۳
	جمع ضعف‌ها	۹۲	۰/۵۸۳	۰/۹۲
	جمع قوت و ضعف‌ها	**۱۵۷/۹۷**	۱	**۲/۲۶**
مجموعه عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها)	جمع فرصت‌ها	۶۹/۸۶	۰/۴۹	۱/۵۷
	جمع تهدیدها	۷۱/۶۷	۰/۵۰۶	۰/۸۵
	جمع فرصت وتهدیدها	**۱۴۱/۵۳**	۱	**۲/۴۲**

با توجه به امتیازات به‌دست آمده برای عوامل داخلی که برابر با ۲/۲۶ و عوامل خارجی برابر با ۲/۴۲ است، موقعیت راهبردی مناطق مرزی شرق کشور در ربع چهارم ماتریس ارزیابی؛ یعنی وضعیت غلبه تهدیدها و نقاط ضعف قرار گرفته است. از این‌رو، راهبرد استراتژیک منطقه مورد مطالعه از نوع راهبردهای تدافعی است.

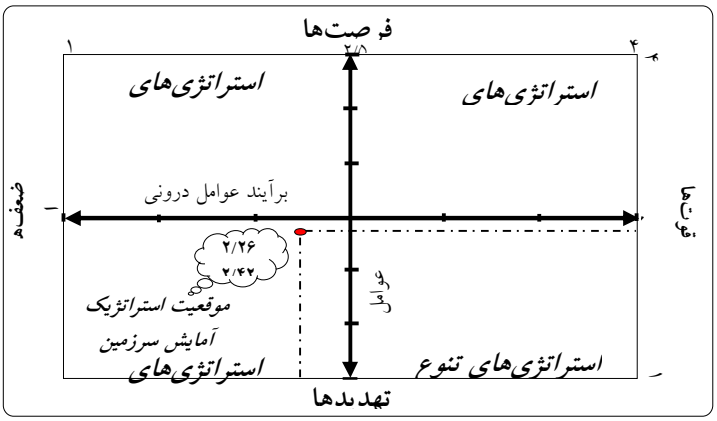

شکل ۲) ماتریس ارزیابی موقعیت آمایش سرزمین در منطقه شرق کشور

راهبردهای تدافعی پیشنهادی برای آمایش مناطق مرزی شرق کشور

همچنان‌که در نمودار (۱) نیز ملاحظه می‌شود، راهبردهای مناسب برای آمایش مناطق مرزی شرق کشور از نوع تدافعی است که شامل شانزده راهبرد به شرح زیر است:

راهبرد اول: توسعه انواع زیرساخت‌های کالبدی شامل حمل و نقل، راه آهن، جاده و... به منظور افزایش پیوندهای کانون‌های پرجمعیت مناطق شرقی با یکدیگر و کانون‌های داخل کشور؛

راهبرد دوم: تدوین برنامه جامع توسعه همه‌جانبه استان‌های شرقی کشور(بخصوص مناطق مرزی)؛

راهبرد سوم: ایجاد نهاد مسئول ویژه مرتبط با امور آمایش و برنامه‌ریزی مناطق مرزی و تدوین نظام تصمیم‌گیری منسجم، هماهنگ و کارآمد؛

راهبرد چهارم: جلوگیری از شکاف عملکردی بین مناطق مرزی و مرکزی کشور(ساختار دوگانه سیستمی) از طریق توجه به ابعاد محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی به‌صورت یکپارچه؛

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

راهبرد پنجم: اصلاح قوانین و مقررات دست و پاگیر و کاهش بوروکراسی اداری به منظور جذب سرمایه برای ایجاد قابلیت‌های اقتصادی جدید و اشتغال پایدار در مناطق مرزی؛

راهبرد ششم: توانمندسازی مردم محلی به‌منظور افزایش سطح مشارکت آنها در تمامی امور؛ اعم از برنامه‌ریزی، مشارکت سیاسی و...؛

راهبرد هفتم: زمینه‌سازی برای استفاده از متخصصان بومی در مدیریت‌ها در جهت تقویت احساس مشارکت و کاهش شکاف‌ها؛

راهبرد هشتم: تدوین برنامه‌های جامع برای ارتقای سطح آموزش‌های عمومی و تخصصی و حرفه‌ای نیروهای جوان؛

راهبرد نهم: تلاش برای تأمین و حفظ منابع آبی و مدیریت بهینه منابع آب؛

راهبرد دهم: تلاش در جهت کمک به کاهش تنش‌ها و مناقشات سیاسی در کشورهای همسایه با مرزهای شرقی؛

راهبرد یازدهم: تقویت احساسات ملی‌گرایی به همراه ایجاد عدالت فضایی و اجتماعی در منطقه، از طریق کاهش تأثیرپذیری ساکنان محلی از تحریکات و دسیسه‌های گروهک‌ها و کشورهای خارجی؛

راهبرد دوازدهم: افزایش ضریب اشتغال مولد برای جلوگیری از جذب مرزنشینان به باندهای قاچاق کالا و مواد مخدر؛

راهبرد سیزدهم: تدوین سازه‌های امنیتی برای امنیت منطقه با لحاظ کردن ویژگی‌های طبیعی خاص مناطق شرقی و تجهیز امکانات نوین برای کنترل مرزها و کاهش عبور و مرورهای غیرمجاز؛

راهبرد چهاردهم: گسترش پوشش رسانه‌ای و همچنین، تنوع برنامه‌های رسانه‌های محلی متناسب با سلایق مرزنشینان؛

راهبرد پانزدهم: تغییر نگرش مسؤولان در راستای توجه به رویکردهای فرهنگی، سیاسی و اقتصادی و کاستن از دیدگاه‌های امنیتی نسبت به مناطق مرزی؛

راهبرد شانزدهم: تبلیغ برنامه‌های تنظیم خانواده و تسهیلات برای دسترسی مردم منطقه به وسایل کنترل موالید.

اولویت‌بندی راهبردهای تدافعی پیشنهادی برای آمایش مناطق مرزی شرق کشور

در نهایت، راهبردهای تدافعی پیشنهادی با استفاده از ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمّی اولویت‌بندی شد. همان‌طور که در جدول (۱۰) آمده است، راهبرد دوم «تدوین برنامه جامع توسعه همه‌جانبه استان‌های شرقی کشور(بخصوص مناطق مرزی)» با مجموع جذابیت ۵/۱۴ و راهبرد اول «توسعه انواع زیرساخت‌های کالبدی شامل حمل و نقل، راه آهن، جاده و... به منظور افزایش پیوندهای کانون‌های پرجمعیت مناطق شرقی با یکدیگر و کانون‌های داخل کشور» با مجموع جذابیت ۴/۴۷ مهمترین راهبردها برای آمایش مناطق مرزی شرق کشور هستند(جدول ۱۰).

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

جدول ۱۰) جذابیت راهبردها نسبت به عوامل داخلی و خارجی

راهبردها	نمره جذابیت عوامل داخلی	نمره جذابیت عوامل خارجی	جذابیت مجموع عوامل داخلی و خارجی	رتبه
راهبرد اول	۲/۵۴	۱/۹۳	۴/۴۷	۲
راهبرد دوم	۲/۹۹	۲/۱۵	۵/۱۴	۱
راهبرد سوم	۲/۲۳	۱/۷۲	۳/۹۵	۴
راهبرد چهارم	۲/۴۴	۱/۶۸	۴/۱۲	۳
راهبرد پنجم	۱/۵۳	۱/۹	۳/۴۳	۷
راهبرد ششم	۱/۴۶	۱/۸۸	۳/۳۴	۸
راهبرد هفتم	۱/۶۳	۱/۸۳	۳/۴۶	۶
راهبرد هشتم	۱/۸۱	۱/۲۸	۳/۰۹	۱۲
راهبرد نهم	۱/۴۲	۱/۶۱	۳/۰۳	۱۳
راهبرد دهم	۱/۵۲	۱/۳۶	۲/۸۸	۱۵
راهبرد یازدهم	۱/۴۷	۱/۷۸	۳/۲۵	۱۱
راهبرد دوازدهم	۲/۰۱	۱/۶	۳/۶۱	۵
راهبرد سیزدهم	۱/۶۷	۱/۶۲	۳/۲۹	۱۰
راهبرد چهاردهم	۱/۴۸	۱/۴۷	۲/۹۵	۱۴
راهبرد پانزدهم	۱/۷۳	۱/۵۷	۳/۳	۹
راهبرد شانزدهم	۱/۳۲	۱/۳۶	۲/۶۸	۱۶

نتیجه‌گیری

برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، کاملترین و جامع‌ترین برنامه‌ای است که می‌توان برای هر منطقه و کشور پایه‌ریزی و اجرا نمود. آمایش سرزمین رابطه بین انسان، سرزمین و فعالیت‌های انسانی را به‌منظور بهره‌برداری بهینه و پایدار از جمیع امکانات انسانی و فضایی سرزمین، در جهت بهبود وضعیت مادی و معنوی اجتماعی در طول زمان پایه‌گذاری می‌کند. با توجه به اینکه هر منطقه‌ای برنامه خاص خود را می‌طلبد، مناطق مرزی ایران به علت برخورداری از ویژگی‌های خاص خود که هم با محیط خارجی و هم با محیط داخلی در ارتباط است، واجد داشتن آمایش خاص آن مناطق است. با توجه به اینکه «آمایش سرزمین را طبقه‌بندی فعالیت‌های انسان در نگاهی کلی، شامل: فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و ... می‌دانند، طبیعتاً فعالیت‌های گوناگون و پیچیده انسان در فضای جغرافیایی، نیازمند بسترسازی شایسته به‌منظور دستیابی به حدّ بیشینه بهره‌وری است». با توجه به تعریف فوق، و به‌منظور ارزیابی سؤال پژوهش مبنی براینکه راهبردهای مناسب برای آمایش مناطق مرزی کشور کدامند؟، مناطق مرزی شرق کشور در چارچوب برنامه‌ریزی استراتژیک مطالعه شد و در چارچوب سوآت با مطالعه محیط درونی مناطق مرزی شرق کشور تعداد ۱۷ نقطه قوت و تعداد ۲۴ نقطه ضعف و در محیط بیرونی و در سطح کشور نیز تعداد ۱۸ فرصت و ۱۸ تهدید اثرگذار بر آمایش مناطق مرزی شرق کشور شناسایی شد. عوامل درونی و بیرونی به‌دست آمده در قالب ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی ارزیابی شد و نتیجه به‌دست آمده نشان می‌دهد موقعیت استراتژیک آمایش سرزمین منطقه مورد مطالعه در منطقه سوم ماتریس مقایسه قرار دارد؛ لذا

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

راهبردهای مناسب برای آمایش مناطق مرزی شرق کشور از نوع راهبردهای تدافعی است. به بیان دیگر، هم‌اکنون برای حرکت به سمت توسعه آمایش مناطق مرزی باید به دنبال رفع نقاط ضعف و دفع تهدیدهای بیرونی باشیم. در ادامه، شانزده راهبرد تدافعی پیشنهاد شده با استفاده از ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمّی اولویت‌بندی شدند که براساس آن راهبردهای تدوین برنامه جامع توسعه شرق کشور، توسعه و تقویت انواع زیرساخت‌های کالبدی، شامل: حمل و نقل، راه آهن، جاده و... به منظور افزایش پیوندهای کانون‌های پرجمعیت مناطق شرقی با یکدیگر و کانون‌های داخل کشور مهم‌ترین راهبردهای تدافعی برای آمایش مناطق مرزی شرق کشور هستند. نتیجه به‌دست آمده از اولویت‌بندی راهبردها نشان‌دهنده این حقیقت است که در تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی شرق کشور به هر چهار عامل اقتصادی، سیاسی، امنیتی و فرهنگی و اجتماعی باید توجه لازم را نمود و تنها با عامل امنیت نمی‌توان توسعه را در مناطق مرزی رقم زد و یا با عامل اقتصادی صرف نمی‌توان باعث پیشرفت جامعه شد. بنابراین، عواملی از قبیل: اقتصاد، سیاست، امنیت، فرهنگ و اجتماع، از اجزای تشکیل‌دهنده یک جامعه هستند و با توجه صرف به هر یک از این عوامل نمی‌توان به آمایش مناطق مرزی رسید.

منابع

۱- الیوت، جنیفر.(۱۳۸۷). *مقدمه‌ای بر توسعه پایدار در کشورهای در حال توسعه*، ترجمه عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری و حسین رحیمی، تهران: انتشارات مؤسسه توسعه روستایی.

۲- پاپلی یزدی، محمد حسین و رجبی سناجردی، حسین.(۱۳۸۱). *نظریه های شهر و پیرامون*، تهران: سمت.

۳- توفیق، فیروز.(۱۳۸۴). *آمایش سرزمین: تجربه جهانی و انطباق آن با وضع ایران*، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.

۴- رضوانی، محمدرضا.(۱۳۸۳). *مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران*، تهران: قومس.

۵- سهامی، حبیب اله.(۱۳۸۸)، *آمایش و مکانیابی*، پژوهشکده مهندسی پدافند غیرعامل، انتشارات دانشگاه مالک اشتر، زمستان ۱۳۸۸.

۶- عندلیب، علیرضا و مطوف، شریف.(۱۳۷۹). تجربه‌های آمایش مناطق مرزی دو پارهٔ آلمان و درس‌هایی برای ایران، *صفه*، ش ۲۹؛ تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

۷- ــــــــــــــــــــــــ.(۱۳۸۸). توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران، *باغ نظر*، ش ۱۲، پاییز و زمستان ۱۳۸۸.

۸- عندلیب، علیرضا.(۱۳۸۰). نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران، دوره عالی جنگ دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران، چاپ اول.

۹- مخدوم، مجید.(۱۳۷۴). *شالودهٔ آمایش سرزمین*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۱۰- مرکز آمار ایران، *سرشماری سال ۱۳۹۰* .

۱۱- نیومن، پیتر و تورنلی، اندی.(۱۳۸۷). *برنامه‌ریزی شهری در اروپا: رقابت بین‌المللی، نظام‌های ملی و طرح‌های برنامه‌ریزی*، ترجمه: عارف اقوامی‌مقدم، تهران: انتشارات آذرخش.

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]

12- Alterman, R. (ed.) (2001), National-Level Planning in Democratic Countries: An International Comparison of City and Regional Policy-making, Liverpool University Press, Liverpool.
13- Chandoevwit, worawan; yongyuth chalamwong; srawooth paitoonpong (2004), Thailand cross border economy, Thailand Development resource institute.
14- European Commission (1997), Compendium of European planning systems. Regional Development Studies Report 28. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
15- Gregory, Derek, Johnston, Ron, Pratt, Geraldine, Watts, Michael J, and Whatmore, Sarah (2009), the Dictionary of Human Geography, 5th Edition, New York, John Wiley & Sons.
16- Hansen, Niles H. (ed.) (1978), and Border Regions: A Critique of Spatial Theory and an European Case Study; Human Settlement Systems: International Perspectives on Structure Change and public Policy. Ballinger Publication Co., pp. 246-261 Cambridge, UK.
17- Jones, Phillip, n. and Wild, Trevor .1994. Opening the Frontier: Recent Spatial Impacts in the Former Inner-German Border Zone; Regional Studies, Vol. 28.3; pp 259-273.
18- UNECE (2005), Trends in Europe and North America – The Statistical Pocketbook of the Economic Commission for Europe. United Nations, New York.
19- UNITED NATIONS (2008), Key Instrument for Development and Effective Governance with Special Reference to Countries in Transition, New York and Geneva.

[Downloaded from georesearch.ir on 2026-09-05]